

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2015**

КИЇВ * 2016

УДК 904(477)
ББК Т4(4УКР)2/4я43
А-87

Головний редактор
БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія
БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук
ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.
ІВАКІН Гліб Юрійович, член-кореспондент НАН України, проф.
КРИЖИЦЬКИЙ Сергій Дмитрович, член-кореспондент НАН України
КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук
МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.
ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.
ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук
СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.
СУПРУНЕНКО Олександр Борисович, канд. іст. наук
ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.
ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

*Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України*

Прийом матеріалів:
Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12
м. Київ 04210
тел. (044) 254-11-37, 254-11-66
факс (044) 418-33-06

*Виходить за підтримки
ВГО «Спілка археологів України»*

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2015. — К.: Стародавній Світ, 2016. — 272 с.
ISBN 978-966-2608-32-8

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)
ББК Т4(4УКР)2/4я43

В оформленні обкладинки використано фото городища Червоний Маяк на Херсонщині і знахідок із нього; фото *О.С. Дзюладзе*

ISBN 978-966-2608-32-8

© Інститут археології НАН України, 2016
© Автори статей, 2016

Редактор: *І.В. Черновол*; оформлення обкладинки: *А.В. Панікарський*; верстка: *С.А. Горбаненко*

ПП «Видавництво «Стародавній Світ»
тел.: (044) 599-34-43
e-mail: books@ancientry.org
www.ancientry.org

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3991 від 24.02.2011 р.

Підписано до друку 16.12.2016 р. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Ум. друк. арк. 32,3.
Тираж 300 прим. Зам. № 16-12.

будівництва АЗС поселення. При проведенні експертизи біля с. Кусторівка на території Олександрівської сільської ради Краснокутського р-ну на прилеглий ділянку обстежені і зафіксовані GPS — 2 кургани II—I тис. до н. е. На північний захід від с. Гришівка Дар-Надеждинської сільської ради Сахновщинського р-ну також обстежені — 3 кургани II—I тис. до н. е. Поверхня всіх поховань розорюється.

Впродовж поточного року проведені вже традиційні тематичні розвідки, метою яких було виявлення нових пам'яток і визначення стану збереженості та культурно-хронологічної належності вже відомих у науковій літературі об'єктів. Так, у Чугуївському р-ні оглянуто багатощарове городище «Кочеток II», а навколо виявлені 2 поселення із зольними насипами теж скіфського часу, які отримали назву «Кочеток» (6 шт.) та «Бабчанка» (7 шт.). В обох випадках зібрано підйомний матеріал і проведено шурфування. Поряд із зольниками виявлено два невеликих салтівських кремаційних могильники з аналогічними назвами, досліджено декілька поховань.

На захід від сучасного с. Смородське Люботинської міської ради у Харківському р-ні було додатково обстежене (ретельно оглянуто захисні укріплення і знято план) городище скіфського часу «Смородське (Закозарівське)», поряд з яким зафіксовано нове поселення із зольниками (2 шт.). Зібрано кераміку (вінця із защипами і проколами), кістки і тригранне вістря стріли.

Продовжені наукові роботи на території Перекопської сільської ради Валківського р-ну. Оглянуто Перекопський вал/рів, по якому проходить автодорога Перекоп-Високопілля і знято план курганного могильника (13 шт.) та окремо споруджених курганних насипів (3 шт.), що долучаються до валу із внутрішнього та напільного боку. Восени було поновлено обстеження захисних укріплень і знято план скіфського городища «Старі Валки», яке долучається до Перекопського валу із південного сходу і знаходиться в сучасному

лісі. Поряд із укріпленням, на ріллі, зібрано підйомний матеріал, проведено шурфування і розпочато складання плану великого за розмірами поселення із зольниками. Поселення знаходиться на західній околиці с. Старі Валки Гонтово-Ярської сільської ради із напільного боку городища. Викликає занепокоєння стан збереженості поселення, зольні насипи якого розорюються і вже майже не помітні. У ході розвідок зафіксовано їхні координати за допомогою GPS. Зібраний спільно із співробітниками Валківського краєзнавчого музею на ріллі матеріал: ліпна кераміка (вінця із защипами та проколами і горизонтальними наліпними валиками, прясла), уламок кістяного зооморфних псалій з циркульним орнаментом, цвяхоподібні шпильки з нарізним орнаментом на тулубі, бронзові підвіски і амулети, дволопатеві з виступаючою втулкою і трилопатеві вістря стріл відносяться до VII — початку VI ст. до н. е. Це дозволяє нам датувати виникнення поселення не пізніше ніж початком VI ст. до н. е. і пов'язувати матеріальну культуру його мешканців із Ворсклинським регіоном.

Виявлено великий за розмірами кремаційний могильник салтово-маяцької культури біля с. Н. Бишкін, що на теперішній час руйнується. Встановлено його орієнтовні межі та досліджено два поховання. Також обстежено кремаційний могильник салтівської культури біля с. Кицівка, який теж руйнується, зафіксовано його орієнтовні межі, що в декілька разів перевищують нині відомі.

Таким чином, слід зазначити, що співробітниками «Служби» впродовж 2015 р. як було виявлено багато нових, так і обстежено щодо стану збереженості вже добре відомі пам'ятки археологічного надбання, частина з яких потребує негайного охоронного дослідження. Але більшість пам'яток було оглянуто у рамках планової наукової роботи, а не в ході наукових експертиз. Тому ще раз наголошуємо на необхідності розробки і затвердження нових меж археологічних комплексів на території м. Харків і Харківської обл.

К.Ю. Пеляшенко

РОЗКОПКИ ЦИРКУНІВСЬКОГО ГОРОДИЩА

Експедиція Харківського історичного музею продовжила розкопки пам'ятки археології національного значення — Цир-

кунівського городища (територія Харківського р-ну і обл.). Пам'ятка розташована на високому корінному мисі правого берега

р. Харків (басейн р. Сіверський Донець) і датується скіфським часом — початком ранньосарматської доби. Постійні розкопки городища під керівництвом автора здійснюються з 2007 р. Цьогорічні дослідження були зосереджені на двох ділянках.

Розкоп 13. Дослідження у східній частині другого двору городища розпочаті в 2014 р. У 2015 р. розкопки суцільною площею продовжені у західному напрямку. Досліджена площа склала 190 м². Потужність культурних нашарувань і стратиграфія розкопу не відрізняються від загальної картини у цій частині городища: до 0,05 м — лісовий дерен, від 0,05 до 0,30/0,35 м — чорнозем з матеріальними залишками, від 0,30/0,35 до 0,40/0,45 м — суглинок з поодинокими знахідками, що поступово переходить у материкову глину. У культурному шарі виявлені численні знахідки фрагментів ліпного посуду, в меншій кількості кістки тварин, шматки піщаникового та кварцитового каміння, фрагменти кам'яних зернотерок і розтиральників. Серед знайдених артефактів можна окремо назвати фрагменти сіроглиняного гончарного посуду, колекція якого на Циркунівському городищі поповнюється кожного року. Уламки від однієї сіроглиняної гончарної миски з відігнутим назовні краєм, фіксувалися в культурному шарі розкопу на площі діаметром близько 10 м, що становить інтерес для вивчення питань формування культурного шару. Інші керамічні знахідки — це глиняні прясла, фрагменти глиняної жаровні, невелика кількість фрагментів античного посуду, в тому числі два фрагменти чорнолакової миски IV ст. до н. е. З культурного шару розкопу також походять: залізне шило, фрагмент залізної голки та залізної булавки, три бронзові наконечники стріл, характерні для наборів кінця V—IV ст. до н. е., половина скляної вічкової намистини.

У межах дослідженої ділянки виявлено 8 господарських об'єктів — ями, що фіксувалися з глибини 0,30/0,35 м. Всі ями, окрім однієї, округлої форми, глибиною від 0,6 до 1,2 м. Одна яма складалася з двох округлих частин однакової глибини, розділених невисокою материковою перегородкою. В ямах, окрім фрагментів ліпного посуду, знайдено кілька неповних розвалів посудин (миска, корчагоподібна посудина, горщик), глиняну модель сідла, кам'яний пест. Окрім ям, у розкопі зафіксовано кілька скупчень на глибині 0,20 і 0,30 м: невелике за розмірами скупчення фрагментів глиняної обмазки діаметром 1 м; скупчення фрагментів розбитих кварцитових зернотерок; скупчення фрагментів ліпного посуду.

Розкоп 12. Щоб отримати повну картину фортифікації в тій частині городища, де земляні вали візуально не фіксуються і край

житлового майданчика одразу переходить в ескарпований схил, у 2015 р. було вирішено здійснити розріз ескарпу. Траншея шириною 1 м та довжиною 14 м, орієнтована по лінії схід — захід, була продовженням розкопу 2011 р.

Стратиграфія розрізу дозволила скорегувати наші попередні висновки стосовно фортифікаційних споруд досліджуваної ділянки. На самому краю житлового майданчика у розкопі фіксується пониження рельєфу, що утворено підрізкою ґрунту: котлован, глибиною до 0,9 м від сучасної денної поверхні, який був заповнений м'яким шаром золи, насиченої артефактами. Далі на схід шар золи різко закінчується і фіксується заповнення перевідкладеним піском жовтого кольору без будь-яких матеріальних залишків. Хоча слідів дерев'яних конструкцій зафіксовано не було, різкий перехід насиченого культурними залишками шару золи у чистий пісок вказує на наявність загорожі, вірогідно дерев'яної стіни. Вищеописана підрізка ґрунту плавно переходить у ескарпований схил. Розріз ескарпу показав, що кут ухилу давньої поверхні складає від 30° у верхній частині до 40° у нижній, у той час як ухил сучасної поверхні менший: відповідно від 20° до 30°. Давній горизонт ескарпу вкриває шар перевідкладеного ґрунту, потужність якого збільшується у бік рову від 0,5 до 1,8 м. У нижній частині цей шар представляє собою глину з поодинокими вкрапленнями вуглинок, в якій трапляються тонкі лінзоподібні прошарки чорнозему та піску. Верхня частина засипки ескарпу — чорноземний ґрунт. Матеріальні залишки цих нашарувань дуже рідкісні. Сучасний профіль рову, який було збудовано в кінці ескарпу, також не відповідає реаліям скіфського часу. На сьогодні він майже повністю знівельований і на деяких ділянках виглядає як горизонтально рівний майданчик. У скіфський час рів був трапецієподібний у перетині з поглибленням у бік контрескарпу. Ширина рову у нижній частині — 1,8 м, кут нахилу ескарпу рову — 70°, контрескарпу — 60°. Глибина його від сучасної денної поверхні до 2,10 м. Рів виявився майже повністю заповнений щільним твердим ґрунтом, що скоріш за все утворився внаслідок затікання. Нижня частина заповнення рову — глинистий ґрунт з сірим відтінком (глина з золою). У верхній частині рів заповнено чорноземом. У заповненні рову виявлено також поодинокі артефакти: фрагменти стінок ліпного посуду, шматки необробленого пісковика та залізне шило.

Отримані дані дозволяють стверджувати, що край мису східної частини першого двору городища, окрім ескарпу, був укріплений валом, ґрунт для якого отримано в результаті спорудження рову та підрізки схилу мису.